

УДК 343.8

Бандурка О. М.,
доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, заслужений юрист України,
президент Кримінологічної асоціації України;

Литвинов О. М.,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України,
Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків

І ЗНОВУ ПРО НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ

У статті здійснено аналіз провідних напрямів реформування сучасної пенітенціарної системи України. Відстоюється думка, що слід відмовитись від розуміння засудженого як аморфного об'єкта кримінально-запобіжної діяльності, що лише сприймає інформаційний та інший ресоціалізаційний вплив. Констатується започаткування тенденції демілітаризації пенітенціарного відомства та поступової передачі важелів стратегічного управління до Міністерства юстиції України.

Ключові слова: пенітенціарна система, засуджений, демілітаризація, напрям, реформування.

Постановка проблеми. Реформування пенітенціарної системи України на сучасному етапі зумовлюється низкою факторів, які набувають характеру індикаторів руху у справі модернізації системи, її адаптації до існуючих трендів соціального розвитку, очікувань, традицій та соціальних інновацій. Їх структурування дозволяє сформулювати ключові завдання, виконання яких має забезпечити реалізацію загальної стратегії реформування, а також напрями діяльності щодо їх виконання, котрі визначають загальну систему координат механізму реалізації кримінально-

виконавчої політики. При цьому завдання виступають орієнтирами діяльності щодо реформування, а напрями – це соціальні траєкторії трансформаційного руху інституту виконання покарань, що забезпечують досягнення бажаного результату в найбільш синхронізованих із дійсністю межах, формах і сферах відтворення пенітенціарних та суміжних з ними практик.

Метою статті є виокремлення напрямів реформування пенітенціарної системи.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи інституційні особливості пенітенціарної системи, вважаємо за можливе виділити такі провідні напрями її реформування:

1. *Конвергенція кримінально-виконавчої та соціальної політик.* У контексті реформування пенітенціарної системи конвергенція визначає вектор організаційно-управлінських, правових і культурно-психологічних змін, спрямованих на зрощення елементів інституту виконання покарань (режиму, засобів ресоціалізації, побутових умов відбування покарання тощо) з позапенітенціарними соціальними інститутами – економічними, освітніми, культурними та ін. На практиці це дозволить зменшити розрив між позитивними умовами життєдіяльності засудженого до початку відбування покарання і під час останнього, а також сформувати нові конструктивні зв'язки із соціальним середовищем, які не були сформовані раніше або були деформовані внаслідок низки причин. Слід відмовитись від розуміння засудженого як аморфного, такого, що сприймає інформаційний та інший ресоціалізаційний вплив об'єкта кримінально-запобіжної діяльності.

2. *Демілітаризація пенітенціарної системи.* Цей напрямок реформування, крім іншого, узгоджується Європейськими тюремними (в'язничними) правилами, де зафіксовано, що за пенітенціарні установи повинні відповідати органи державної влади, не підпорядковані військовому відомству, поліції або карному розшуку. Маємо констатувати започаткування тенденції демілітаризації пенітенціарного відомства та поступової передачі важелів стратегічного управління до Мін'юсту. Підґрунтям для такого рішення є те, що політика держави у сфері виконання покарань повинна здійснюватись в одному контексті з правовою політикою та забезпеченням дотримання прав людини. Тому організаційно-правове поєднання змістовних компонентів управління пенітенці-

арною системою ДПтС України та Мін'юсту України відповідатиме курсу реформування кримінально-виконавчої політики на гуманізацію, лібералізацію структурно-функціонального ядра.

3. *Подальша інтеграція пенітенціарної системи з інститутами громадських зв'язків та контролю.* При цьому предметну спрямованість громадського та державного контролю за діяльністю пенітенціарної системи можна об'єднати за наступними відносно самостійними групами:

- у сфері забезпечення прав, свобод і законних інтересів засуджених;
- у сфері забезпечення громадського порядку;
- у сфері забезпечення законності в діяльності пенітенціарної системи;
- у сфері соціально-економічного забезпечення засуджених та їх соціальної адаптації після звільнення з місць позбавлення волі;
- у сфері культурно-духовного розвитку (реалізації культурно-освітніх прав і свобод) засуджених;
- у сфері забезпечення гласності, відкритості у діяльності пенітенціарної системи;
- у сфері виправлення і ресоціалізації засуджених.

4. *Розвиток системи органів та установ, що виконують покарання, не пов'язані з позбавленням волі.* Цей напрям реформування пенітенціарної системи відповідатиме тенденціям змін у кримінально-правовій та пенальній політиках щодо переорієнтування судів на пріоритет призначення покарань, альтернативних позбавленню волі. Досягнення зазначеної мети в діяльності судів природно вимагає попереднього інституційного засвоєння новітніх елементів в організації виконання вказаних видів покарань, інакше, якщо судова практика суттєво випереджатиме можливість пенітенціарної системи, матимуть місце істотні криміногенні наслідки у вигляді зниження ефективності відповідних видів покарань, недосягнення їх цілей, поширення випадків ухилень від їх відбування та виконання судових рішень тощо. Реформування пенітенціарної системи саме за цим напрямом слід визнати одним з пріоритетних.

5. *Забезпечення засудженим трудової зайнятості та рівного доступу до загальної середньої, професійно-технічної, вищої та післядипломної освіти.* Зазначені параметри в організації відбу-

вання покарання є базовими компонентами ресоціалізації особистості. Не потребує додаткового обґрунтування теза про те, що основою останньої є праця та освіта. Ця класична думка пенітенціарної науки, що склалася кілька століть тому, не втрачає своєї актуальності й аргументованості і сьогодні.

6. *Удосконалення методик індивідуальної роботи із засудженими з метою їх ресоціалізації.* Реінтеграція засуджених до соціального середовища (зокрема, його нормативної моделі) в процесі відбування покарання передбачає подальшу науково обґрунтовану модернізацію комплексу заходів щодо морального, правового й естетичного навчання, трудової й фізичної *терапії* та санітарно-гігієнічного *благополуччя* засуджених. У разі концептуального оновлення існуючих підходів за вказаними напрямками, вони мають закріпитися у практиці розробки та реалізації програм диференційованого виховного (ресоціалізаційного) впливу на засуджених. Останні повинні реалізуватися на основі принципів педагогіки співробітництва та сприяти формуванню взаємовідносин партнерства між персоналом і засудженими для досягнення мети виправлення й ресоціалізації, дотримання їх прав, реалізації свобод і законних інтересів у період відбування покарання.

7. *Удосконалення правової бази та організаційно-управлінської основи забезпечення безпеки засуджених під час відбування покарань.* Цей напрям є основою успішної адаптації засуджених до специфічних умов відбування покарання й закладає потенціал до зміни світоглядних установок і сприйняття позитивного досвіду ресоціалізації внаслідок зняття (послаблення) психологічної напруженості через необхідність утримання оборонної позиції, постійного перебування у стані страху за фізичну, психічну й статеву недоторканість.

8. *Реформування кадрової політики органів та установ виконання покарань*, що передбачає: а) модернізацію системи підготовки кадрів для органів та установ виконання покарань; б) якісну трансформацію системи соціального захисту персоналу органів та установ виконання покарань. Це також слід чітко усвідомити і не сподіватися, що реформування може коштувати дешево. Це – справа коштовна, однак дивіденди, які суспільство отримує від цього, є незрівнянно більш значимими.

9. *Нарощування обсягів фінансування реформи пенітенціарної системи до меж, необхідних для виконання поставлених завдань.* Це базовий та наскрізний напрям реформування, який є фундаментом та є логічною основою всіх попередніх втілень у життя; це фінансоутворююча система кримінально-виконавчої політики, яка сьогодні потребує кількаразового збільшення розмірів вливань для того, щоб відчутти тонус модернізації та відтворити життєдайний імпульс якісних перетворень, що пропонуються.

10. *Подолання політичних перешкод на шляху до модернізації пенітенціарної системи* – останній у переліку, однак не останній за значенням напрям реформування. На превеликий жаль, доводиться констатувати факти комерціалізації значної частини політичної системи, найбільш впливові гравці якої, представлені у вищих, центральних органах державної влади, і вносять в їх діяльність відповідний відтінок прагматичного економізму. Поєднуючись з тенденціями криміналізму, він створює суттєву перешкоду для втілення у життя всієї концепції пенітенціарної реформи. Вважається за доцільне порушити питання про необхідність поєднання на комплексній основі наукового розроблення теоретичних і прикладних проблем кримінально-виконавчої політики та політичної криминології як напряму доктринальних досліджень і безпосередньої антикримінальної практики. Здійснення наукових розвідок у цьому напрямі і реалізація напрацювань у політичній сфері забезпечать планомірне подолання існуючих блоків та сприятимуть активізації інституційного механізму реформування пенітенціарної системи.

Висновки. Виділено такі напрями реформування пенітенціарної системи: конвергенція кримінально-виконавчої та соціальної політики; демілітаризація пенітенціарної системи; інтеграція пенітенціарної системи з інститутами громадських зв'язків та контролю; розвиток системи органів та установ, що виконують покарання, не пов'язані з позбавленням волі; забезпечення засудженим трудової зайнятості та рівного доступу до загальної середньої, професійно-технічної, вищої та післядипломної освіти; удосконалення методик індивідуальної роботи із засудженими з метою їх ре соціалізації; удосконалення правової бази та організаційно-управлінської основи забезпечення безпеки засу-

джених під час відбування покарань; реформування кадрової політики органів та установ виконання покарання; нарощування обсягів фінансування реформи пенітенціарної системи до меж, необхідних для виконання поставлених завдань; подолання політичних перешкод на шляху до модернізації пенітенціарної системи.

Бандурка О. М., Литвинов О. М.

И СНОВА О НАПРАВЛЕНИЯХ РЕФОРМИРОВАНИЯ ПЕНИТЕНЦИАРНОЙ СИСТЕМЫ

В статье осуществлен анализ ведущих направлений реформирования современной пенитенциарной системы Украины. Отстаивается мнение, что следует отказаться от понимания осужденного как аморфного объекта уголовно-предупредительной деятельности, лишь воспринимающего информационное и другое ресоциализационное воздействие. Констатируется тенденция демилитаризации пенитенциарного ведомства и постепенной передачи рычагов стратегического управления в Министерство юстиции Украины.

Ключевые слова: пенитенциарная система, осужденный, демилитаризация, направление, реформирование.

Bandurka O. M., Lytvynov O. M.

AND AGAIN ABOUT DIRECTIONS OF REFORMING THE PENITENTIARY SYSTEM

The article analyzes leading directions of reforming the modern penitentiary system of Ukraine. It is rejected that the convict should be considered as an amorphous object of criminal activity, which only perceives information and other resocialization influence. The beginning of the trend of demilitarization of the penitentiary department and the gradual transfer of strategic management to the Ministry of Justice of Ukraine is stated.

Key words: penitentiary system, convict, demilitarization, direction, reformation.